

Miroslav Novák, Tomáš Lebeda a kol.:

*Volební a stranické systémy. ČR
v mezinárodním srovnání*

Dobrá Voda u Pelhřimova, Vydavatelství
a nakladatelství Aleš Čeněk 2004, 485 s.

Kniha autorského kolektivu vedeného Miroslavem Novákem představuje dosud nejrozsáhlejší česky psanou publikaci věnovanou problematice volebních systémů včetně jednoho z jejích nejvýznamnějších aspektů – korelace podoby a účinku volebního systému na podobu a fungování stranicko-politické soustavy v daném politickém systému. Jedná se o téma, jež do české politické vědy bylo po roce 1989 výrazně zaneseno právě M. Novákem, a to zejména na základě studia a analýzy prací Maurice Duvergera a Giovanni Sartoriho.

Novákův dlouhodobý zájem o problematiku možné korelace mezi volebním systémem a systémem stranickým je naznačen na straně sedm, kde vysvětluje, proč byl z názvu knihy vynechán původně zamýšlený termín „reforma“. Jím vedený tým chtěl zkoumat, nakolik volební reformy v Česku a dalších zemích přispěly k reformě či transformaci stranického systému. Protože však byla volební reforma v Česku Ústavním soudem zásadně redukována, nelze z ní učinit hlavní téma publikace. Osobně takový posun spíše vítám, protože diskuse o (ne)ústavnosti a (ne)mravnosti volební reformy z dílny ČSSD a ODS výrazně poznamenaly český politologický diskurs na přelomu tisíciletí, přičemž nebyly vedeny pouze na odborné rovině.

V tomto pohledu považuji za vysoce pozitivní, že předložená publikace až na drobné výjimky (např. na s. 15–16) je rozhodnutí Ústavního soudu o snížení procentní hranice k získání státního příspěvku reflektováno jako „dobře myšlené“, ale současně je taková podpora „obskurních skupin, které nehrají žádnou roli v demokracii“ a „snaží se tímto způsobem pohodlně žít ze státních peněz“ chápána jako krátkozraká /„Tohle muselo být jasné každému, kdo si vidí dál než na špičku nosu“/) rezignuje na snahu podat „je-

diné správné“ vysvětlení a nabízí rozsáhlý materiál, z něhož sice nemůžeme „stoprocentně“ vyvodit, jaký volební systém je „správný“ pro Česko či jiný stát, ale slouží nám jako kvalitní podkladový materiál pro studium voleb a volebních systémů.

Limitovaný prostor vymezený recenzí neumožňuje zásadnější analýzu jednotlivých textů. Proto se v následujících odstavcích soustředím pouze na vybrané části knihy. Po obligátním přehledu volebních systémů, který připravil Tomáš Lebeda, následuje stručná kapitola věnovaná typologii smíšených systémů z pera Marka Ženíška. Obě kapitoly dávají čtenáři věcný a srozumitelný vhled do problematiky studia volebních systémů a zcela odpovídají standardům vysokoškolské učebnice.

Z hlediska diskuse o korelaci volebních a stranických systémů je zajímavá kapitola *Kritická interpretace „zákonů“ o vlivu volebních systémů na stranické systémy*, kterou připravil Petr Fiala. Autor v úvodu kapitoly konstatuje určitý deficit, „který je způsoben převládajícím politologickým diskursem, který také v otázce volebních systémů a jejich účinků jednoznačně preferuje Duvergerův a Sartoriho přístup“ (s. 52); tento deficit se snaží vyplnit představením odlišných analytických a interpretačních přístupů. Kritizuje postulát kauzální vazby mezi volebními a stranickými systémy, přičemž se opírá zejména o díla Steina Rokkana, Dietera Nohlena a Eckharda Jesseho. Pozoruhodná je zejména Nohlenova velmi razantní – až zesměšňující – kritika Sartoriho tezí ke vztahu mezi volebním a stranickým systémem (s. 60). V závěru kapitoly Fiala s odkazem ke Klausovi von Beyme konstatuje, že neexistuje monokauzální souvislost mezi volebními a stranickými systémy (s. 62). Přínos Fialova textu spatřuji jak v tom, že narušil v české politologii skutečně dominující „pojetí kauzality“, opřené o Duvergera a Sartoriho, tak i v tom, že jako jeden z mála českých politologů opakovaně narušuje dominanci prací anglosaských, resp. románských autorů poukazem na kvalitní německo-jazyčné autory.

Následující kapitoly představují komparativní studie, zabývající se diskusemi o volebních reformách a zejména dopadem následných reforem na stranicko-politickou soustavu daných zemí. Maxmilián Strmiska nejdříve brilantně analyzuje volební reformy a transformaci stranických systémů v Itálii, Japonsku a na Novém Zélandu, následně Michal Kubát a Josef Mlejnek nabízejí rovněž kvalitní analýzy vývoje a vlivu volebních systémů na stranické systémy v Polsku, resp. Maďarsku; Mlejnek v závěru své kapitoly nabízí stručnou komparaci s dalšími zeměmi, které aplikovaly smíšený volební systém.

Druhá část knihy je věnována volebním systémům v Československu, resp. Česku v jednotlivých etapách jeho vývoje. Tereza Novotná nejdříve podává podrobný a velmi přínosný popis a analýzu volebních systémů užívaných v období tzv. první republiky. Jedná se dle mého soudu o dosud nejvydařenější text na zmíněné téma, jenž byl po roce 1989 publikován. Kromě popisu jednotlivých prvků volebních systémů nabízí autorka rovněž vhled do (proto)politologické diskuse o možných volebních reformách; argumentace některých zmiňovaných autorů je věcná, analyticky podložená a i z dnešního pohledu podnětná. Na závěr kapitoly nabízí Novotná užitečné přehledy volebních obvodů a vybraných volebních výsledků.

Na historicky orientovanou kapitolu navazuje text právníka Jana Filipa, věnovaný problematice volebního inženýrství v Československu v letech 1990–1992. Autor nejdříve nabízí teoretickou diskusi o volebním inženýrství a funkci voleb; na tuto část pak navazuje aplikace na příkladu parlamentních voleb v letech 1990 a 1992. Zajímavé jsou zejména – dnes již pozapomenuté – diskuse o možné změně podoby federálního parlamentu (snížení počtu členů komor či přímo odstranění jedné z komor – s. 212).

Autorem poslední kapitoly v části věnované volebním systémům v Československu a Česku je Tomáš Lebeda, který nabízí analýzu některých problémů a odpovědi na vybrané otázky spojené s podobou a aplikací

nové podoby volebního systému pro volby do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR v roce 2002. Lebeda ukazuje, že zavedení některých novinek či změn (volby v zahraničí, změna volební formule, aditivní uzavírací klauzule, změna počtu skrutinií) nepřineslo zásadní změny (zavedení jediného skrutinia spíše změnu pozitivní, protože složení listiny pro druhé skrutinium neovlivňoval volič, ale pouze politická strana – s. 238). To se však nedá říci o změně velikosti volebních obvodů. Jak autor konstatuje, „nové volební kraje jsou svou velikostí velmi rozkolísané“ (s. 240), což má za následek zejména odlišné hodnoty přirozeného volebního prahu. Celkově autor konstatuje, že navzdory spěchu, v němž byla nová podoba volebního systému připravena, neobsahuje žádné zásadní strukturální problémy. Za slabé místo považuje autor vedle velmi odlišných volebních obvodů již pouze mechanismus preferenčního hlasování, který v důsledku neumožňuje, aby bylo touto cestou voleno více kandidátů.

Třetí část knihy nese název *Stranický systém a typy vlád v České republice*. V úvodní kapitole podává Miroslav Novák přehledný popis a analýzu vývoje českého stranického systému z hlediska dělicích linií, resp. možností sestavování koaličních či jednobarevných vlád. Na základě analýzy koaličního potenciálu českých politických stran a celkové podoby stranické soustavy autor dochází k závěru, že „výrazná modifikace volebního zákona do Poslanecké sněmovny ... je nutnou, nikoli však postačující podmínkou budoucího hladkého fungování českého stranického systému“ (s. 291). Tato změna musí být podle autora doprovázena zejména vytvořením stabilních vzorců interakcí mezi jednotlivými subjekty a odbouráním elitářských protistranických předpokladů.

Po kapitole Pavly Nové o malých politických stranách v letech 1996–1998 navazuje M. Novák na své úvahy o potřebě změn volebního i stranického systému v Česku analýzou jednotlivých vládních kabinetů po roce 1992. Z hlediska typologie se jednalo o vlády minimálních vítězných koalic (1992–1996

a 2002–2006), menšinové koaliční vlády (1996–1997; 1998–2002 /opoziční smlouva/) a polouřednickou prozatímní vládu (1998) (s. 314). Období let 1992–1996 považuje autor svým způsobem za výjimečné období stability a akceschopnosti vlád, protože Česku chybí dominantní politická strana (s. 338). V závěru kapitoly autor dospívá k závěru, že „je v zájmu ČSSD a ODS, ale především v zájmu České republiky a její budoucí dlouhodobé vládní stability, výrazně upravit systém voleb do Poslanecké sněmovny tak, aby stálo okolo 40 % voličských hlasů k získání nadpoloviční většiny poslaneckých křesel, což by usnadnilo utvoření akceschopné vlády“ (s. 343). Osobně se domnívám, že vzhledem k poměrně výraznému propadu hlasů v parlamentních volbách v letech 1998, resp. 2002 i vzhledem k poměrně vysokým přirozeným volebním prahům v některých volebních obvodech by se získání mandátů v Poslanecké sněmovně pro politickou stranu, která získala 40 % hlasů, blížil či dokonce překračoval nadpoloviční většinu všech mandátů. Problém tedy dle mého soudu primárně netkví ve volebním systému, ale – i samotným M. Novákem zmiňované – v neexistenci dominantní strany.

Čtvrtá část knihy nese snad až příliš jednostranný název *Zmařený pokus o volební reformu v České republice*. Adjektivum „zmařený“ v sobě dle mého soudu již nese významovou konotaci, která naznačuje postoj autorů k těm aktérům, kteří s návrhem reformy nesouhlasili (prezident Václav Havel, Ústavní soud, strany Čtyřkoalice, část poslanců a senátorů ČSSD). Naštěstí se jednotlivé příspěvky v této části až na výjimky nesou ve věcném tónu. Tomáš Lebeda nejdříve srovnává výsledky voleb v roce 1998 s možnostmi výsledků v roce 2002, byla-li by aplikována volební reforma v celém rozsahu schváleném Poslaneckou sněmovnou. Tato aplikace je přirozeně limitována tím, že ji lze provést pouze na volebních výsledcích, které vznikly na základě jiných volebních systémů (nelze uvážit chování voličů v reakci na jinou podobu volebního systému).

Následuje dle mého soudu nejméně vydařená kapitola celé knihy z pera Tomáše Duška. Autor se zabývá diskusemi politiků o volební reformě na stránkách tištěných periodik. Bohužel však rezignuje na jakýkoli výklad a zejména na snahu odhalovat účelová tvrzení, případně (ne)vědomé chyby v argumentaci jednotlivých politiků. To se naplno ukazuje zejména v závěrečné části kapitoly, kde s návrhy prezidenta k Ústavnímu soudu polemizuje místopředseda ODS Ivan Langer. Zde (s. 373–374) Langer zavádějícím způsobem argumentuje pro malé volební obvody, které dle jeho soudu budou z hlediska rovnosti volebního práva spravedlivější než předchozí obvody s velikostí $M = 15-40$. Politolog by s poukazem na přirozený volební práh v jednotlivých obvodech takovou argumentaci snadno vyvrátil, ale to autor nečiní. Je to pozoruhodné zejména s ohledem na skutečnost, že jinde se komentářů nezdržel (např. s. 369).

V následující kapitole popisuje a analyzuje Jan Kysela cestu volební reformy Senátem Parlamentu ČR. Důležitá je však zejména kapitola následující, jejímž autorem je opět Jan Filip. Autor z právního pohledu vysvětluje podněty, které vedly Ústavní soud k rozhodnutí ve věci volební reformy. Poukazuje zejména na skutečnost, že Ústavní soud neshledal v rozporu s Ústavou ČR jednotlivé změny, ale jejich úhrn. Současně však konstatuje, že z tohoto přístupu vybočuje postoj Ústavního soudu k otázce aditivní volební klauzule, která nebyla shledána protiústavní (s. 397). Kritičtější postoj k rozhodnutí Ústavního soudu zaujal Michal Kubát, který svůj text uzavírá takto: „Ústavní soud se dostal do vleku tehdejšího přístupu k otázce volebního inženýrství, které se vyznačovalo několika signifikantními znaky. Nesl se ve znaku všeobecné adorace proporčního volebního systému v intelektuálním a žurnalistickém prostředí, a to za všech okolností ... Nesl se ve znaku vysokého stupně konfliktnosti, útočnosti, emotivnosti a političnosti (neodbornosti)“. Osobně se domnívám, že tento úsudek je příliš příkrý a sám v sobě nese prá-